

על המשכן

"וַיֵּשְׁבוּ לִי מִקְדָּשׁ - וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכְכֶם". פסוק זה הוא תעודת הלידה של הארכיטקטורה הדתית היהודית. אין לנו עדויות מונומנטליות של ארכיטקטורה זאת. 'אין' זה הוא תוצאה של החורבנות, אך יש בו משהו נוסף. על 'אין' זה כתב אחד מסופרי ומשוררי שפת היידיש, אהרון גלאנץ, הידוע יותר בכינויו הספרותי אהרון לֵיֶלֶס (1889-1966), שיר שכמה מבתי אביא ברשימתי זאת (בתרגומו של בנימין הרשב, עם תיקון קטן משלי):

א-להי היהודים איננו עשיר
ראיתי את מקדש סיסטינה
את נוֹטְרָדָם, את הדום של קֶלן,
יש לעין להזין באלו

אמנם כן, רק מי שעמד על יד הקתדרלות האירופאיות הגדולות מבין את אומץ רוחם של אבותינו. אומץ מול רדיפות אכזריות, אך גם מול הארכיטקטורה הנוצרית של ימי הביניים ואמנות הרנסנס. אומץ להאמין, שעל אף הרושם העז שארכיטקטורה זאת עושה, אין השכינה שורה במקדשי הרודפים, ואין האמת, הצדק והחסד שוכנים בתוכם.

הארכיאולוגיה של היש והאין

זוכר אני את ביקורי הראשון בחורבות קיסריה, העיר המסמלת יותר מכל את הכיבוש הרומאי. על ידי התהלך בין החורבות זוג תיירים, שליוו את סיורם בתנועות ביטול. כיצד ניתן להשוות חורבות אלו עם חורבות פומפיי, שאלו. דבריהם חשפו לפני, שאכן יש שתי ארכיאולוגיות שונות, הארכיאולוגיה של היש, וארכיאולוגיה חשובה לא פחות, הארכיאולוגיה של ה'אין'.

הארכיאולוגיה של היש נראית לעין כל. עבורי, כיהודי, היא מתבטאת בשלוש דוגמאות קלאסיות: פסלי האלים היווניים, הפירמידות של מצרים ושער הניצחון של טיטוס. הארכיאולוגיה של ה'אין', פחות נראית לעין. 'אין' זה מצביע על שלושת האידיאלים הגדולים שהציב לפנינו רבן שמעון בן גמליאל (אבות א, יח): "עַל שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד, עַל הַדִּין וְעַל הָאֱמֶת וְעַל הַשְּׁלוֹם". דת שהאמינה באמת לא יכלה לפתח אמנות שהייתה אז בעלת בריתה הנאמנה של האלילית. חברה שהאמינה בצדק ומאסה בעבודת הכפיה לא יכלה לבנות פירמידות. עם שלא חלם להיות אימפריה, לא בנה שערי ניצחון. עובר אני בארץ, רואה אני את ה'אין' שבה, ואני גאה ב'אין' זה. אמנם כן, לפעמים אנחנו ואבותינו חטאנו. אבל היהדות האמיתית היא זו אשר הוכיחה אותנו, ביקרה את חטאותנו וקראה לנו לחזור בתשובה.

הארכיאולוגיה הישראלית מעידה על קיומו של סינקרטיזם דתי, דהיינו ערבוב פולחנים זרים ואמונות אליליות במונותיאזים. על כך התריע אליהו בהר הכרמל (מלכים א יח, כא): "עַד מָתִי אַתֶּם פֹּסְחִים עַל שְׁתֵּי הַסַּעֲפִים? אִם ה' הָאֱלֹהִים לָכֹן אַחֲרָיו וְאִם הַפֶּעַל לָכֹן אַחֲרָיו..."

מלכים רבים בנו לעצמם ארמונות פאר, אחרים בנו מאוזוליאומים, קברים מפוארים בהם ישוכנו אחר מותם. כך היו הפירמידות, שביטאו את מרכז הכובד של תרבות בה החיים מחפשים גומחות מחייה בין הקברים. המבקר באַגְגֶּה, בירת השושלת המוגולית בהודו, עומד נדהם מול היופי המרהיב של מאוסולאום נוסף, הטאג'י מהאל, שנבנה ב-1630 על ידי הקיסר שאה ג'יהאן לזכר אשתו האהובה מומטאז. הבניין נבנה על ידי עשרים אלף עובדים במשך 23 שנה. החומרים הובאו ממרחקים בעזרת אלפי פילים. מספרים שהקיסר ציווה לחרות את ידי האומנים עם תום עבודתם כדי שלא יבנו מונומנט דומה. אכן, היופי שולם בסבל ההמונים. במקרא יש עדות נפלאה למאבק "הארכיטקטוני" בין המלך – יהויקים, והנביא – ירמיהו (כב, יג-יד). יהויקים בונה לעצמו ארמון מפואר "בית מְדוֹת" בתקופה קשה לעם, "סָפוֹן בְּאֶרֶז" ומקושט בצבעים אקזוטיים, אלא שהוא עושה זאת תוך שימוש בעבודת כפייה. על כך מוכיח אותו ירמיהו: "הוֹי בְּנֵה בֵּיתוֹ בְּלֹא צָדֵק וְעֲלִיּוֹתָיו בְּלֹא מִשְׁפָּט - בְּרָעָהוּ יַעֲבֹד חַנָּם וּפְעָלוֹ לֹא יִתֵּן לוֹ". 'בְּרָעָהוּ'! המלך שכח שאותו פועל הוא יִרְעָהוּ.

אין לנו שער ניצחון. דוד, הלוחם הגדול, מבטא זאת בדברו אל גדולי האומה (דברי הימים א כח ב-ג): "שָׁמְעוּנִי אֲחֵי וְעַמִּי אֲנִי עִם לִבִּי לְבָנוֹת בֵּית מְנוּחָה לְאָרוֹן בְּרִית ה' וְלִהְיוֹת רִגְלֵי אֶל־לֵהֲיוּ... וְהָאֱלֹהִים אָמַר לִי לֹא תִבְנֶה בֵּית לְשָׁמִי כִּי אִישׁ מִלְחָמוֹת אֶתָּה וְדָמִים שָׁפַכְתָּ".

א-להי היהודים הוא קמצן.

לא אבה למלא מוזיאונים בפסלים...

לגור בארמונות, לא נאות...

אילו ארמונו של יהויקים היה שורד את המלחמות, הוא היה הופך היום למוזיאון מרהיב, כהרבה מהמוזיאונים המהווים יד ושם לאמנות, אך גם לעריצות שבנתה אותם ולשוד ההמונים שמימנו בסבלם את יצירות הפאר השוכנים בהם. בגלל זה, אל מול הפאר שבמקדש והעושר שבארמונות, מתגעגע ירמיהו לפשטות המדבר (ב, ב): "כֹּה אָמַר ה' זָכְרִיתִי לָךְ חֶסֶד נְעוּרֶיךָ אֲהַבֵּת כְּלִילֶיךָ לְכַתֵּב אַחֲרֵי בְּמִדָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה". אלה הם געגועים למשכן הפשוט יחסית, המשכן שבמדבר ובשילה: "אֶהְל שָׁכֵן בְּאֶדֶם" (תהילים עח, ס). אליהו בורח אל המדבר בימי הזוהר והשחיתות שבמלכות בית עמרי. המדבר הוא סמל של ההיטהרות ממה שהציביליזציה טמאה.

המשכן שביפן

אם נתרגם את המילה 'משכן' או 'אוהל מועד' ליפנית נקבל את המילה 'מקוואה'. בימים אלה, כמדי שנה, עלתה לרגל לארץ ישראל קבוצה מבני המקוואה שביפן. ה'מקוואה' נוסדה בימי הקמת המדינה על ידי פרופ' טושימה ע"ה שראה במקרא, בציונות, ואף בדמותו של בן גוריון העובר בסוף ימיו למדבר, מקורות השראה. דמותו של משה הבורח מפרעה למדבר, המוציא את עמו למדבר, והבונה בו משכן, מלווה את המקוואה. בימי מלחמת יום הכיפורים, היו פרופ' טושימה ותלמידיו היחידים שהפגינו ביפן למען ישראל הנאבקת על עתידה. פרופ' טושימה עשה זאת בערוב ימיו, עם כוחותיו האחרונים.

ידידנו, בני המקוואה לא רוצים להמיר את דתנו, הם באים כדי לקבל השראה מהעם והארץ. הם מוסיפים לשמותיהם שם עברי ושרים שירים עבריים, והם מצליחים לראות את מה שרבים בתוכנו טחו עיניהם מראות, את ההמשכיות בין חיינו לחיי אבותינו שבמקרא. הם לא באו לראות מוצגים מתים במוזיאונים אלא את העם הקסם לתחייה ואת הפרחת המדבר בו הם נטעו מטע זיתים גדול. יהי רצון שתתקיים בהם תפילתו של שלמה (מלכים א, ח): "וְגַם אֶל הַנֶּכְרִי אֲשֶׁר לֹא מֵעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל הוּא - וְבָא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה לְמַעַן שָׁמֵךְ... אֲתָה תִשְׁמָע הַשָּׁמַיִם מִכּוֹן שְׁבִתֶּךָ וְעָשִׂיתָ כְּכָל אֲשֶׁר יִקְרָא אֵלֶיךָ..."

מה רוצה א-לוהי היהודים?

מה דורש א-לוהי היהודים?

א-לוהי היהודים הוא תובע צודק

א-לוהי היהודים הוא תובע מחמיר.

כך כותב לילס בשירו, כשבשורות אלו מהדהדים דברי הנביאים. אנו לא באים למשכן לקבל אלא להיתבע. אך הוא מוסיף שורות מדהימות על הקשיים למצוא את הדרך הנכונה.

א-לוהי היהודים הוא תובע קמצן:

חפש לבדך, חקור לבדך, סבול לבדך

למען כבודי וכבודך

הארכיטקטורה של המשכן הייתה שונה מזו של המקדשים האליליים. המקדש היה שם, מקום משכן לפסלי האלים. אצלנו הוא מקום לעם, ומקומו של ארון הברית ובארון שני הלוחות ובהם אותיות. כפי שלילס כותב: א-לוהי היהודים "השליך שני חפני-אותיות ופזרם על דרכי אדמות... ומאז אלפים בשנים יחפשו... יאספום... יפרשום, וטרם נמצא פתרון לאותיות, למימרות, לרזון". חיפוש האמת והחובה, הן האותיות שבזכותן נאמר 'וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם', בלבותיהם של בני ישראל.